

Een Romeinse schatvondst bij Urk?

Nieuwe inzichten in de muntcirculatie in Romeins Flevoland

Adriaan van Heteren

Eeuwen vóór de inpoldering waren er al prehistorische nederzettingen in Flevoland.¹ Maar hoe zat dat precies in de Romeinse tijd? Het is opvallend dat er een aantal muntvondsten is gedaan uit de Romeinse periode, hoewel Flevoland toen niet, of in ieder geval niet intensief, bewoond was en voor een groot deel uit water bestond. De Romeinse muntvondsten in Flevoland zijn alle gedaan in de Noordoostpolder, de noordelijke polder van Flevoland.

Er is nog niet veel onderzoek gedaan naar deze thematiek. Het bronnenmateriaal is daardoor schaars. J.P.A. van der Vin benoemt in zijn overzichtswerk muntvondsten uit Flevoland² en W.A. van Es heeft een artikel geschreven over één van deze muntvondsten.³ Eén van deze vondsten, de vondst Urk 1977, was nog niet gepubliceerd. Deze vondst staat in dit artikel centraal.⁴

Ter inleiding wordt een geografisch kader gegeven van Flevoland in de Romeinse tijd. Vervolgens wordt de vondst Urk 1977 besproken en in context gezet. Tot slot volgen enkele conclusies.

Geografisch kader

Voor het contextualiseren en theoretiseren van de herkomst van de muntvondst bij Urk is het belangrijk om te weten hoe Flevoland, en meer bepaald de Noordoostpolder, er in de Romeinse tijd uitzagen. In ieder geval was er sprake van een meer, het Flevomeer of *Mare Flevo*.⁵ Helaas is er tot op heden nog veel onduidelijkheid over hoe het Flevomeer er uit heeft gezien.⁶ Ook de *Tabula Peutingeriana*, een middeleeuwse kopie van een Romeinse kaart, geeft geen bevredigend beeld van het Flevomeer.⁷ Een reconstructie van deze omgeving

¹ Van der Heide, 1965: 142.

² Van der Vin, 1996b: 185.

³ Van Es, 1970: 136-139.

⁴ Er gaat overigens ook het gerucht dat er in de buurt van Oud-Emmeloord (het huidige Schokland) door een boer een Romeinse munt gevonden zou zijn. Dit kon echter niet worden bevestigd en wordt verder buiten beschouwing gelaten. Bron: D. Veldhuizen, provinciearcheoloog Flevoland.

⁵ Borman, 1982: 35.

⁶ Van der Heide, 1965: 183.

⁷ Van der Heide, 1956/57: 1.

is moeilijk omdat het omliggende landschap al in afbraak was. Dit duidt op de afkalving van het land.⁸ Juist doordat het afbraakproces langzaam verliep en de periode van afbraak lang duurde, is het lastig een juiste reconstructie te bieden voor een bepaalde tijd.⁹

Vondsten uit de Romeinse tijd zijn erg schaars in de Noordoostpolder. Er is wel wat aardewerk gevonden. Het probleem daarmee is echter dat door transgressie in dit gebied ouder en jonger aardewerk door elkaar is gekomen.¹⁰ Van betekenis is wel een kleine bijna gave kruik van Romeins aardewerk uit de 2de eeuw. Het kannetje lag in een zoetwaterafzetting, wat mogelijk duidt op het Flevomeer.¹¹ Het kannetje kan echter ook later in de bodem zijn terecht gekomen. Daarnaast is er bij Schokland een randscherf van een amfoor gevonden.¹² De vondstomstandigheden daarvan zijn echter niet duidelijk.

Flevum

Uit kartering van de grondlagen is inmiddels gebleken dat Urk en Schokland in de Romeinse tijd nog één groot eiland vormden.¹³ Aannemelijk is dat met het eiland Flevum het eiland bedoeld wordt dat Urk en Schokland in de Romeinse tijd omvatte.¹⁴ Waarschijnlijk zijn er ook nog wat eilandjes ten noorden van Urk geweest.¹⁵ In ieder geval heeft er ten noorden van Flevum nog een eiland gelegen, dat omzoomd moet zijn geweest door vrij grote plassen. Dit blijkt uit de bodemkartering van de grondlagen en scherven.¹⁶ Mogelijkerwijs zijn de eilanden in het Flevomeer een verbinding geweest tussen het rivierengebied en Overijssel en Drenthe. Van Es gaat uit van bewoning op deze eilanden.¹⁷ Er is inheems vaatwerk uit Friesland aangetroffen in de Noordoostpolder, wat tijdelijke bewoning of in ieder geval scheepvaart wel aannemelijk maakt.¹⁸ Toch heeft men op beide eilanden zeer weinig Romeinse resten gevonden¹⁹. Dit lijkt te duiden op het feit dat de eilanden niet of in ieder geval niet permanent bewoond waren.²⁰

⁸ Van der Heide, 1965: 184.

⁹ *Ibid.*: 184.

¹⁰ *Ibid.*: 182.

¹¹ *Ibid.*: 183.

¹² Van der Heide, 1956/57: 8.

¹³ Van der Heide, 1965: 191 en Wiggers, 1955: 192.

¹⁴ Van der Heide, 1956/57: 4.

¹⁵ *Ibid.*: 6.

¹⁶ *Ibid.*: 10 en Wiggers, 1955: 192.

¹⁷ Van Es, 1970: 136.

¹⁸ Van der Heide, 1955: 27.

¹⁹ Van der Heide, 1956/57: 10.

²⁰ Van der Heide, 1955: 32.

Vaarroute

Aangezien de Romeinen in hoofdzaak langs de rivieren waren gelegerd, met de Rijn als noordelijke begrenzing, is het mogelijk dat zij op bepaalde tochten met hun schepen op het Flevomeer hebben gevaren.²¹ In de tijd waarin de Romeinse legioenen het Overrijnse Germanië binnentrokken om dit gebied tot aan de Elbe te veroveren, vanaf 12 v.Chr., voer menig Romeins oorlogsschip via het Flevomeer naar het noorden.²²

Tussen 12 v. en 47 n.Chr. maakte het gebied van de Frisii (Friesland en Noord-Holland) deel uit van het Romeinse Rijk.²³ De vaarroute over het Flevomeer werd toen vermoedelijk gebruikt door Romeinse handelaars, belastinginners of huiswaarts kerende Friezen, die in de Romeinse legers gediend hadden.²⁴ Hoewel Noord-Nederland na 47 vrij bleef van direct Romeins bestuur, was er wel Romeinse invloed.²⁵ Er was handel met Friesland en vooral: inheemse bewoners van Friesland dienden als soldaat in het Romeinse leger.²⁶

De riviertjes en stromen in zuidwest-Friesland en noordwest-Overijssel hebben in het begin van de keizertijd gediend als invalsroutes voor de militaire invasie. Dit blijkt uit het feit dat er een opvallende concentratie munten uit de periode Augustus tot Nero gevonden is in deze streken.²⁷ Uit de periode van Nero tot Postumus, toen er tussen het Imperium en het Vrije Germanië vreedzame relaties waren, vinden we juist minder munten in dit gebied. In deze tijd zijn in het noorden van Friesland en Groningen juist wel grote aantallen munten terecht gekomen.²⁸ Vanaf ca. 250 n.Chr. kwam er een einde aan de vreedzame co-existentie. Rond 300 na Chr. herstelde het Romeinse Rijk zich en ging de Rijn over om tegen de vijanden te vechten.²⁹ Tot die vijanden behoorden ook Chamaven die zich op de oostelijke zandgronden hadden gevestigd, mogelijk in Overijssel en het noordoosten van Gelderland.³⁰ Het is goed denkbaar dat bij deze troepenverplaatsing opnieuw gebruik is gemaakt van een vaarroute over het Flevomeer.³¹

²¹ *Ibid.*: 29.

²² Oud, 2008: 281.

²³ Van der Vin, 1996a: 363.

²⁴ Van der Heide, 1956/57: 7.

²⁵ Van der Vin, 1996c: 161.

²⁶ Van der Vin, 1996a: 364.

²⁷ Van Es, 1970: 137.

²⁸ *Ibid.*: 137.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Ibid.*: 138.

Een schatvondst bij Urk?

Beschrijving van de vondst

In december 1977 werden in het Urkerbos, in de omgeving van Urk, Romeinse denarii gevonden.³² Deze vondst was destijds niet gerapporteerd en dus ook niet opgenomen in het overzichtswerk van Van der Vin³³ en tot voor kort ook niet in NUMIS. De muntvondst in het Urkerbos betreft elf Romeinse denarii. Deze stukken zijn op 28 januari 1978 tijdens een open dag voor vondstenregistratie geregistreerd.³⁴ Helaas zijn er op dat moment geen foto's of dia's van deze vondst gemaakt.³⁵ Er waren nadere gegevens toegezegd aan de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland (AWN) te Flevoland na determinatie; deze ontbreken echter in het rapport. Er is in 2006 alsnog onderzoek gedaan in de nalatenschap van de inmiddels overleden vinder, tot dan toe zonder resultaat.³⁶ Gezien het aantal munten is het niet uit te sluiten dat er nog één of meerdere munten in de bodem achtergebleven zijn.³⁷ Het gaat hierbij hoogstwaarschijnlijk om een primaire vondst. Dit kan verondersteld worden omdat het Urkerbos aangelegd is op een lappendeken van grondsoorten, waardoor het voor agrarische bedrijven niet aantrekkelijk was zich hier te vestigen. Toen men daar achter kwam is besloten er een productiebos van ongeveer 200 ha aan te planten, zodat de grond toch nuttig gebruikt zou worden.³⁸ De grond is dus niet van elders aangevoerd, waardoor we er van kunnen uitgaan dat de munten zich al die tijd ongeveer op dezelfde locatie hebben bevonden. Volgens het formulier voor vondstenregistratie zijn de gevonden denarii van "bijz. kwal. ".³⁹ Het ging in ieder geval, volgens de vinder de heer L.M. Wielhouwer en de toenmalige medewerkers van de AWN-afdeling 21, om elf Romeinse denarii. Ze worden gedateerd tussen " $\pm 104 - 4$ ".⁴⁰ Het betreft dus een schatvondst met een sluitmunt van keizer Augustus, vergezeld van minstens één republikeinse denarius. Helaas zijn de daadwerkelijke exemplaren niet meer te achterhalen, dus de preciezere datering en de aanwezige types blijven onbekend.

³² Groothoff, 2007: 5.

³³ Van der Vin, 1996b: 187.

³⁴ Groothoff, 2007: 8.

³⁵ *Ibid.*: 12.

³⁶ *Ibid.*: 5.

³⁷ Van der Vin, 1995: 2.

³⁸ <http://www.flevo-landschap.nl/Gebied-Uitgebied/12/Urkerbos> (geraadpleegd op 18/3/2011).

³⁹ Groothoff, 2007: 7.

⁴⁰ *Ibid.*

Verstrooide schatvondst bij Urk?

We kunnen niet met volledige zekerheid zeggen dat de elf denarii in het Urkerbos bij elkaar gevonden zijn. Dit is een cruciaal probleem bij deze vondst. Volgens zeggen lagen ze wel bij elkaar in de buurt.⁴¹ In dat geval zou het gaan om een zogeheten schatvondst. Of het daadwerkelijk een verstrooide schatvondst betreft, is dus niet met volledige zekerheid vast te stellen. De archeologische context is niet meer na te gaan; ook kunnen we de dateringen van de munten niet vaststellen om te kijken of deze dicht bij elkaar liggen. Er zijn wel voorzichtige aanwijzingen die duiden op een schatvondst: het gaat namelijk om elf munten van hetzelfde soort, die waarschijnlijk dicht bij elkaar gevonden zijn en een beperkte periode omvatten wat betreft hun datering.⁴² Als het hierbij gaat om een (verstrooide) schatvondst, dan betekent dit dat de vondst op één moment aan de grond is toevertrouwd, mogelijk als spaarschat.⁴³ Dit duidt er op dat rond het begin van de jaartelling op Urk mensen aanwezig waren (permanent of op doorreis), die de beschikking hadden over Romeins muntgeld.

De vondst bij Urk in context

Om de vondst bij Urk in een perspectief te zetten worden nu de andere vondsten uit Flevoland bekeken en wordt er een hypothese geformuleerd over de herkomst van de elf denarii aan de hand van muntvondsten in de omliggende provincies.

Twee andere Romeinse muntvondsten

Als eerste kan de vondst van een sestertius te Nagele genoemd worden.⁴⁴ Volgens een kartering door W.A. van Es zijn er rondom Nagele archeologische vondsten gedaan uit de Romeinse tijd.⁴⁵ Het zijn er echter te weinig om te concluderen dat daar een Romeinse nederzetting is geweest. In die tijd was er op de vindplaats veenmoeras aanwezig.⁴⁶ De munt kan dus bijna niet vanaf een schip verloren zijn. Het lijkt ook onwaarschijnlijk dat deze munt als muntvondst bij een nederzetting gezien kan worden. Dit ondersteunt inderdaad het vermoeden van Van der Vin dat het om een secundaire vondst gaat uit grind met onbekende herkomst.⁴⁷

⁴¹ Groothoff, e-mail dd^o 12/4/2011.

⁴² Groothoff, 2007: 7.

⁴³ Van der Vin, 1983: 100.

⁴⁴ Van der Vin, 1996b: 185 geeft als vindplaats de Monnikenweg in Noordoostpolder aan. Het dichtstbijzijnde dorp is Nagele.

⁴⁵ Van Es, 1970: 138.

⁴⁶ <http://www.noaa.nl/content/nieuwe-content/hst25/kaart7.htm> (geraadpleegd op 18/3/2011).

⁴⁷ Van der Vin, 1996b: 185.

Een tweede vondst in de Polder is een aureus te Espel (afbeelding 1).

Afbeelding 1 – Diocletianus, aureus, Rome, ca. 290, gevonden te Espel
(© De Nederlandsche Bank)

Het betreft een aureus uit de regeerperiode van keizer Diocletianus. De munt is bijna niet gesleten, alleen de keerzijde vertoont enkele, waarschijnlijk recentere, krassen.⁴⁸ Op de voorzijde staat de naar rechts gewende, gelauwerde buste met het omschrift *DIOCLETIA-NVS PF AUG* (Diocletianus Pius Felix Augustus). Op de keerzijde staat Jupiter in uitvalshouding, die op het punt staat zijn bliksem te slingeren naar een rechts van hem geknieelde gigant. Diocletianus associeerde zichzelf nadrukkelijk met Jupiter.⁴⁹ Het omschrift luidt *IOVI FV-LGERATORI*⁵⁰ (voor Jupiter de Bliksemer – een vaste bijnaam voor deze god). In de afsnede is *PR* (Prima Roma) te lezen; de munt is dus geslagen in het eerste muntatelier te Rome.⁵¹ De aureus weegt 5,3 gram, en kan, op grond daarvan, gedateerd worden rond 290 n.Chr.⁵² Dit type is redelijk zeldzaam: *The Roman Imperial Coinage* vermeldt er maar vijf exemplaren van.⁵³ Dat het een secundaire vondst zou zijn is uiterst onwaarschijnlijk vanwege de uitstekende conserveringstoestand en de gehele context van de munt.⁵⁴ De aureus was geen veel voorkomende munt en wordt daarom ook niet vaak gevonden. Als we kijken naar het aantal gevonden aurei in Nederland, dan valt op dat ze hoofdzakelijk in de noordelijke provincies en langs Rijn en Maas zijn gevonden (zie figuur 1).⁵⁵

⁴⁸ Van Es, 1970: 136.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ *Ibid.* en Van der Vin, 1996b: 187.

⁵² Van Es, 1970: 136.

⁵³ Sutherland, 1967: 369.

⁵⁴ Van Es, 1970: 136.

⁵⁵ <http://www.geldmuseum.nl/museum/content/zoeken-numis> (geraadpleegd op 29/3/2011).

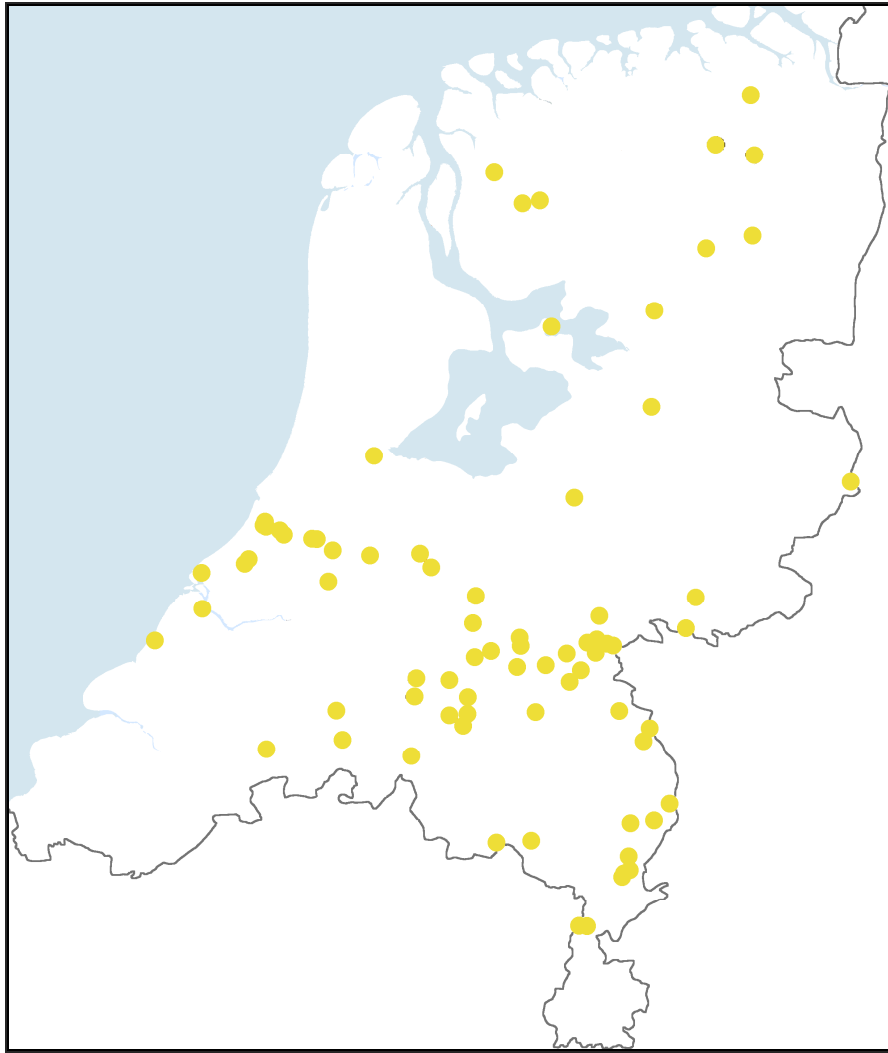

Fig. 1 – In NUMIS gemelde vondsten van aurei, geplote op de paleogeografische kaart van Vos & De Vries 2013, op 1 april 2015 gedownload van www.archeologiein nederland.nl (met dank aan Jan Pelsdonk)

Aurei komen 13 keer voor in Friesland, waarvan vier in een losse vondst.⁵⁶ De vondst van de aureus te Espel past dus in het patroon van de noordelijke provincies.

⁵⁶ Van der Vin, 1996a: 368.

In principe waren gouden en zilveren munten bij de Romeinen bedoeld voor de elite en hoge militairen.⁵⁷ Romeinse munten hadden ten noorden van de *Limes* niet de functie van circulatiemunt. Het is niet ondenkbaar dat deze munt tijdens een expeditie tegen de Chamaven, waarover hierboven geschreven is, is verloren,⁵⁸ maar er wordt ook weleens gesuggereerd dat dit stuk tijdens een reis van het schip kan zijn gegleden.

Hypothese: hoe zouden de elf denarii bij Urk terecht gekomen zijn?

Waarschijnlijk zijn de elf denarii uit de vondst Urkerbos 1977 rond het begin van de jaartelling gedeponerd of verloren. We hebben geen reden om aan te nemen dat dit niet in de Romeinse tijd is gebeurd. De vondstlocatie bestond toen uit veenmoerassen en Pleistocene of oudere gronden.⁵⁹ In deze tijd was het voormalig eiland Urk nog groter en kwam daar in ieder geval Romeinse aanwezigheid, mogelijk zelfs niet-permanente bewoning voor.⁶⁰

De Romeinse grenzen van dit eiland zijn echter niet met zekerheid vast te stellen, waardoor het ook theoretisch mogelijk is dat deze denarii dus niet op land maar in het toenmalige Flevomeer zijn terecht gekomen.⁶¹ Ze zouden tijdens een reis van het schip kunnen zijn gegleden;⁶² voor een enkele munt zou dit een verklaring kunnen zijn (cfr. de hierboven vermelde aureus), maar voor een schatvondst lijkt dit wat vergezocht.

Het lijkt er eerder op dat deze munten afkomstig zijn van – in de Romeinse tijd – droogliggend land. Het is niet aannemelijk elf denarii tegelijk te verliezen, dus er moet sprake zijn geweest van een bewust verbergen van de munten. De vondst van deze munten duidt erop dat er menselijke aanwezigheid, of niet-permanente bewoning, op het eiland is geweest.

Een analyse van de muntvondsten in NUMIS toont aan, dat denarii vooral langs de Rijn, IJssel en in de noordelijke provincies gevonden zijn.⁶³ Zie daarvoor figuur 2.

⁵⁷ Van der Vin, 1996c: 69.

⁵⁸ Van Es, 1970: 137-138.

⁵⁹ <http://www.noaa.nl/content/nieuwe-content/hst25/kaart7.htm> (geraadpleegd op 18/3/2011).

⁶⁰ Van Es, 1970: 136.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² *Ibid.*

⁶³ Zie ook Pelsdonk 2013 voor een recent overzichtsartikel over in NUMIS gemelde Keltische en vroeg-Romeinse muntvondsten uit Nederland.

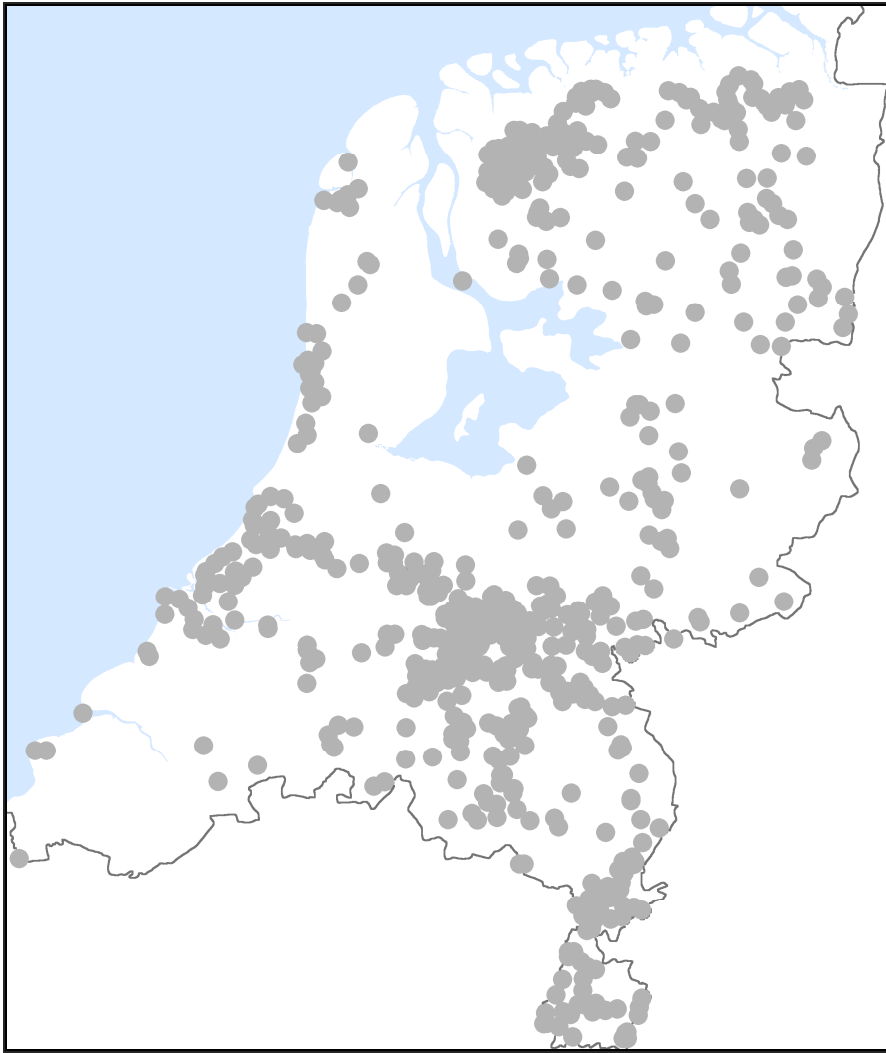

Fig. 2 – In NUMIS gemelde vondsten van denarii geplot op de paleogeografische kaart van Vos en De Vries 2013, op 1 april 2015 gedownload van www.archeologieinnederland.nl. (met dank aan Jan Pelsdonk)

Dit is een aanwijzing voor de al eerder genoemde handelsroute langs de IJssel en het Flevomeer naar Friesland. Dat de Romeinse munten ten noorden van de *Limes* niet de functie hadden van circulatiemunt is op verschillende manieren vast te stellen. Het meeste goud komt hiervoor niet in aanmerking omdat het bijna niet versleten is teruggevonden. Het zilvergeld is vaak wel meer versleten door circulatie in het Romeinse Rijk en werd daarbuiten vaak bewaard als

waardevol object. Sestertii zijn wel in grotere hoeveelheden aanwezig, maar assen en dupondii zijn schaars.⁶⁴ Semissen en quadranten kwamen sowieso in het Romeinse Rijk weinig voor.⁶⁵ Echter met sestertii, zilveren en gouden munten kan men niet het dagelijks betalingsverkeer laten functioneren. Vaak werden munten buiten het Romeinse Rijk op een andere manier gebruikt dan in het Rijk zelf.⁶⁶ Munten werden in Noord-Nederland vooral als waardevol object beschouwd.⁶⁷ Mogelijk werden deze munten wel in het betalingsverkeer gebruikt voor luxe aankopen.⁶⁸ Er moet onderscheid worden gemaakt tussen *special purpose money* en *all-purpose money*.⁶⁹ Munten konden verder als offer aan de goden gezien worden.⁷⁰ Soms werden ze ook als amulet of versiering gebruikt.⁷¹

In Friesland bestaat 29% van de gevonden munten uit denarii. Het gaat in die provincie om 266 denarii, waarvan 132 losse vondsten zijn en 134 in een schatvondst.⁷² De denarius kwam relatief gezien dus vrij veel voor in Friesland, een gebied waarmee de Romeinen contact hadden. Dat contact verliep onder andere via het Flevomeer.⁷³ De elf denarii, gevonden in het Urkerbos, duiden mijns inziens dan ook op een vorm van (handels)contact tussen de Romeinen in het Rijngebied en de Friezen.

In principe waren gouden en zilveren munten (onder andere denarii) bij de Romeinen bedoeld voor de elite en het leger.⁷⁴ Dienst nemen in het leger leverde geld op. Een aantal Friezen heeft dat inderdaad gedaan.⁷⁵ Het is daarom zeker gerechtvaardigd te denken dat sommige Friese zilverschatten afkomstig zijn van Friese huurlingen die na afloop van hun 25-jarige dienstdienst met hun soldij terugkeerden.⁷⁶ Het zou dus ook mogelijk zijn dat de zilveren denarii bij Urk door een gerepatrieerde militair verborgen zijn, hoewel er tot op heden geen verdere aanwijzingen voor permanente bewoning gevonden zijn. De meeste muntvondsten in het *Barbaricum* worden tegenwoordig echter niet meer geïnterpreteerd als onderdeel van soldij of gevolg van handel, maar als

⁶⁴ Van der Vin, 1996c: 70.

⁶⁵ Kemmers, 2003: 17-18.

⁶⁶ Van Heesch, 2008: 49.

⁶⁷ Van der Vin, 1996c: 70.

⁶⁸ Beliën, 2009: 522.

⁶⁹ Van Heesch, 2008: 49.

⁷⁰ *Ibid.*: 50.

⁷¹ *Ibid.*: 52 en 54.

⁷² Van der Vin, 1996a: 368.

⁷³ Van der Heide, 1955: 29.

⁷⁴ Van der Vin, 1996c: 69.

⁷⁵ *Ibid.*: 70.

⁷⁶ *Ibid.*

betalingen of geschenken waarmee de Romeinen beoogden de stammen in het Noorden rustig te houden.⁷⁷ Er was, volgens Van der Vin, een voorkeur bij de Germanen voor de oude zilveren Romeinse denarii.⁷⁸ Mogelijk waren de gevonden denarii dan onderdeel van het geldbedrag dat de Romeinen aan de Friezen betaalden zodat de Friezen de grenzen van het Romeinse Rijk met rust zouden laten. Juist daardoor steeg de behoefte aan denarii.⁷⁹ We weten dat de keizer in zijn politiek het geld inzette op verschillende manieren: als standaardbegeleiding bij een diplomatieke delegatie, als geschenk aan stamhoofden of als keizerlijk geschenk met als doel zijn heerschappij te bevorderen.⁸⁰ Munten die op een afgelegen plaats begraven zijn worden in toenemende mate geïnterpreteerd als votiefgaven.⁸¹ Dit zou een laatste mogelijke verklaring voor de vondst kunnen zijn. Volgens de historische overlevering kwamen er regelmatig Romeinse schepen in problemen op het Flevomeer door afbrekende stukken land. Deze stukken land dreven dan 's nachts, als de schepen voor anker lagen, richting de schepen. Ze hebben de vloot zelfs angst aangejaagd.⁸² Een gave om de goden gunstig te stemmen zou in deze context passen.

Conclusies

Het is erg lastig om op basis van een aantal losse munten en een paar vondsten uit andere vondstcategorieën juiste conclusies te trekken. Op basis van de Romeinse vondsten in de Noordoostpolder kan geconcludeerd worden dat er een mogelijk niet-permanente bewoning was op de eilanden die daar toen lagen. Dit wordt ondersteund door het feit dat er elf denarii bij elkaar teruggevonden zijn. Dit moet duiden op menselijke aanwezigheid op het eiland Flevum. Daarnaast ondersteunen de Romeinse muntvondsten in Flevoland de theorie dat het Flevomeer werd gebruikt als vaarroute voor de handel naar Friesland. De gevonden denarii kunnen er tevens op wijzen dat ook het leger gebruik heeft gemaakt van de vaarroute op het Flevomeer, en wellicht zijn er ook soldaten aan land gegaan op de aanwezige eilanden. Een mogelijk verband tussen alle Romeinse muntvondsten uit Flevoland is dat alle munten gevonden zijn langs de route die de Romeinen gebruikten, hetzij voor de handel, hetzij voor militaire doeleinden. De munttypen corresponderen dan ook met andere gevonden munttypen langs deze handelsroute. Elders in Flevoland zijn nog geen Romeinse munten gevonden. Dit versterkt de veronderstelling van het gebruik van deze route door de Romeinen.

⁷⁷ Beliën & van der Sanden, 2010: 172.

⁷⁸ Van der Vin, 1996c: 66.

⁷⁹ Reece, 2008: 59.

⁸⁰ Kehne, 2008: 80.

⁸¹ Beliën, 2010: 176.

⁸² Colenbrander, 2005: 31 en Plinius maior, *Naturalis Historia* 16.5.

Literatuurlijst

- Beliën, P.A.M. (2009) Coin finds from the Dutch province of North-Holland, in N. Holmes (red.) *Proceedings of the XIVth international numismatic congress*, 514-526 (Glasgow)
- Beliën, P.A.M. & Sanden, W.A.B. van der (2010) Zilver op de es. Een Romeinse muntschat uit Anloo *Nieuwe Drentse Volksalmanak. Jaarboek voor geschiedenis en archeologie* 127, 157-180
- Borman, K. (1982) *Van Flevomeer tot IJsselmeer* (Zutphen)
- Colenbrander, B. (2005) *Limes Atlas* (Rotterdam)
- Es, W.A. van (1970) Aureus van Diocletianus uit Espel *Helinium* 10, 136-139
- Groothoff, C.C. (2007) *Poldervondsten, 1977-1978-1980, eindelijk boven water*. Rapport 2007-2 AWN afdeling 21 Flevoland (z.p.)
- Heesch, J. van (2008) On the edge of the market economy: coins used in social transactions, as ornaments and as bullion in the Roman Empire, in A. Bursche, R. Ciolek & R. Wolters (red.) *Roman coins outside the empire* (= Collection Moneta 82) 49-58 (Wetteren)
- Heide, G.D. van der (1955) *Aspecten van archeologisch onderzoek in het Zuiderzeegebied* (= Van zee tot land 13) (Zwolle)
- Heide, G.D. van der (1956/57) Een meer Flevo en een eiland Flevum in de Romeinse tijd *Kamper Almanak* 56/57, 184-195
- Heide, G.D. van der (1965) *Van landijs tot polderland* (Amsterdam)
- Kehne, P. (2008) Auskünfte antiker Schriftquellen zu Umständen und Größenordnungen des Abflusses römischer Münzen ins Barbaricum vom 1.-5. Jahrhundert nach Chr. – Eine Problemskizze, in A. Bursche, R. Ciolek & R. Wolters (red.) *Roman coins outside the empire* (= Collection Moneta 82), 75-88 (Wetteren)
- Kemmers, F. (2003) Quadrantes from Nijmegen: A small change in a frontier province *Schweizerische numismatische Rundschau* 83, 17-35
- Oud, S.P. (2008) Over Flevomeer om de Noord en terug *Westerheem* 57, 277-286
- Pelsdonk, J. (2013) Muntslag en muntgebruik in Nederland in de pre- en protohistorie. Beeldvorming op basis van geregistreerde vondsten van vóór onze jaartelling in de vondstendatabase NUMIS *JMP* 100, 1-51
- Plinius Maior, *Naturalis Historia* 16.5
- Reece, R. (2008) Roman silver goes abroad, in A. Bursche, R. Ciolek & R. Wolters (red.) *Roman coins outside the empire* (= Collection Moneta 82), 59-74 (Wetteren)
- Sutherland, C.H.V. (1967) *The Roman Imperial Coinage vol. VI. From Diocletian's reform (AD 294) to the death of Maximinus (AD 313)* (Londen)

Een Romeinse schatvondst bij Urk?

Vin, J.P.A. van der (1983) *Het geld van de Grieken en Romeinen* (Leuven)

Vin, J.P.A. van der (1995) De schatvondst van 1991 in Zoutkamp *Vereniging van Vrienden van het Groninger Museum bulletin* 43, 2-6

Vin, J.P.A. van der (1996a) Roman Coins in the Dutch province of Friesland, in C.E. King & D.G. Wigg (red.) *Coin finds and coin use in the Roman world* (= Studien zu Fundmünzen der Antike 10) 357-371 (Berlijn)

Vin, J.P.A. van der (1996b) *Die Fundmünzen der römischen Zeit in den Niederlanden 2. Provinzen Groningen, Drenthe, Overijssel, Flevoland* (Berlijn)

Vin, J.P.A. van der (1996c) Romeinse munten in Noord-Nederland *Nieuwe Drentse Volksalmanak. Jaarboek voor geschiedenis en archeologie* 113, 148-161

Vos, P. & Vries, S. de (2013) 2^e generatie paleogeografische kaarten van Nederland (versie 2.0). Deltares (Utrecht)

Wiggers, A.J. (1955) *De wording van het Noordoostpoldergebied* (= Van zee tot land 14) (Zwolle)

